

СЕКЦІЯ 7. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/24>

Пупур І. В.,

доктор філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу компаративістики

Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

Національної академії наук України

УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ: КОМПАРАТИВНІ ТЕЗИ А. П. ШАМРАЯ

Шамрай Агапій Пилипович (1896–1952) – один із найвідоміших українських літературознавців. Праці цього, безумовно, талановитого вченого, який володів вісьмома мовами (англійською, латинською, німецькою, французькою, білоруською, польською, українською та російською), до сих пір залишаються читабельними та професійними. Услід за М. Петровим, М. Дашкевичем, М. Зеровим та іншими попередниками-філологами, А. Шамрай продовжив вивчення явищ українського письменства у світовому літературному контексті під компаративним кутом зору. Конститутивними завданнями, які він означив для себе як дослідника української романтичної літератури, стали «як модифікувалися в поглядах наших романтиків доктрини нової літературної школи, піднесені на Заході, і які причини тих своєрідних особливостей, що ними позначаються фази нашого романтизму поруч з літературами іншими» [1, с. 4]. Ряд *Інших* склався з англійської, німецької, російської, польської, чеської літератур, контакт яких із *Своїм* (українським романтизмом) було розглянуто на генетичному (вплив, переспів, переклад) і типологічному (паралельні теми, мотиви, герої) рівнях. При цьому А. Шамрай чітко означив власні дослідницькі акценти як компаративіста у статті «До початків романтизму»:

– пошуки схожості у стилістиці – «головну увагу звернено буде на стилістичні аналогії», коли йтиметься про переклади з чужих літератур [1, с. 19];

– підтверджувати випадки впливів, імпульсів *Іншого* – «встановлюватимемо лише факти функціональної залежності в творчості наших поетів від тих чи інших тенденцій в інших літературах того часу» [1, с. 19].

Загалом літературознавчі порівняння А. Шамрая варіювалися від майже докладних описів (присутності сонетів А. Міцкевича у творчості Оп. Шпигоцького, віяння поетики трагедій В. Шекспіра на драму «Сава Чалий» М. Костомарова, байронізм у поезії Л. Боровиковського), стислих характеристик (вплив античності на творчість М. Костомарова) до констатації перспективних фактів.

Прикладом останнього є його стаття «Запорожская старина» І. Срезневського, як історико-літературний факт», де відзначено схожість історичної долі української містифікації з іншими подібними фальсифікаціями фольклору («Поемами Оссіана» Дж. Макферсона, «Краледворським рукописом» В. Ганки і Й. Лінди, збірником «Гуслі» П. Меріме). Також у цьому науковому огляді вказано на схожість Оссіана і кобзаря як романтичних фігур та зроблено припущення, що цікавість до історичних тем XVI ст. могла бути нав'язана польською літературною традицією (поезією Б. Залеського, Т. Падури та ін.).

В. Шекспір, В. Скотт, Дж. Байрон – це ті знакові постаті англійської літератури, відлуння творчого доробку яких помітив А. Шамрай в українському романтизмі. На його думку, «в історичних трагедіях Шекспіра, в його психологічно-ідеологічних засобах трактування літературних персонажів, побачили прихильники нової літературної школи ті художні концепції, що відповідали «духу» нового часу» [2, с. 7]. Це цитата зі статті «Перші спроби романтичної драми...», де А. Шамрай дослідив шекспірівські проявлення у «Саві Чалому» М. Костомарова: художнім прототипом Гната Голого є Яго із «Отелло»; Сава Чалий доповнив типологічний ряд так званого «героя із жадобою влади», який досить часто зустрічається у В. Шекспіра; колізії, в яких опиняється Сава Чалий, мають характерні риси шекспірівських трагедій»; його трагедія схожа на «історії Макбета, Юлія Цезаря, а найближче Коріолана» [2, с. 9]. Для підтвердження цих слів, А. Шамрай порівняв Саву Чалого і Коріолана, вказуючи на подібність і відмінність їхніх характерів. Але фактів, які б свідчили про безпосередній ефект «Коріолана» В. Шекспіра на драму «Сава Чалий» (1838 р.) М. Костомарова, наведено не було. Український літературознавець лише включив рядки з листа від 1839 р.

М. Костомарова до І. Срезневського як доказ про Костомарову обізнаність із творчістю великого англійця. Зіставлення англійського й українського персонажів А. Шамрай доповнив цитатами з російськомовного «Коріолану» (Coriolanus, 1605 – 1608) Олександра Дружініна 1865 року. Чому тут не був обраний україномовний текст Пантелеймона Куліша 1882 року, то маємо декілька припущень. Можливо, А. Шамрай просто не мав під рукою переклад П. Куліша, або знав про неприхильну рецензію М. Костомарова перекладацької діяльності П. Куліша, або йому більше імпував «Коріолан» О. Дружініна, який свого часу міг читати і сам М. Костомаров. Але дослідник дійшов висновку, що створити характери персонажів за взірцем Шекспірових М. Костомарову не вдалося, оскільки він не дав «того історико-культурного колориту, який вимагав романтичний канон від історичних драм і романів, підносячи гасло «народності» в літературі» [2, с. 15].

Згадав А. Шамрай і про популярність історичних романів В. Скотта та про намагання багатьох написати щось у стилі цього шотландського автора. Відмітив і наявність в українській літературі персонажів типологічно-подібних до героїв вальтерскоттівських романів, як-от образ «гетьмана». Вказав і на прояви байронівської традиції у романтизмі Л. Боровиковького і М. Петренка. На його переконання, байронізм був тим імпульсом, який спричинив перехід М. Петренка до психологічно-рефлексивної лірики (романсу, елегії, медитації).

У статті «Адам Міцкевич і Оп. Шпигоцький» А. Шамрай цілком справедливо відмітив, що мало не всі літературні здобутки О. Шпигоцького, як російськомовні (поема «Конрад Валленрод», сонет «Добрая ночь», «Два малороссийских сонета»), так і україномовні («Степи Аккреманські») – переклади і варіації поезій А. Міцкевича. Зосередившись виключно на сонетах Оп. Шпигоцького як першої спроби «у нас тої форми, що відродилася в літературі європейській в зв'язку з розвитком романтизму» [1, с. 81]), А. Шамрай відзначив стилістичні особливості та відповідність сонетній формі «Степів Аккреманських», авторську варіативність «Двох малоросійських сонетів», вдало збережену жанрову природу «Доброї ночі» у порівнянні з їхніми польськими оригіналами.

Дослідив А. Шамрай і впливи Фрідріха Шиллера на творчість М. Костомарова: вірш «Давнина» – пародія на Шиллерову «Давнину»; найближчими взірцями для «Переяславської ночі» могли бути

«Вільгельм Телль» (історичний матеріал схожий, співпадають функціональні ролі окремих персонажів обох п'єс) і «Орлеанська діва» (типологічно-подібними є художні образи Марини та Жанни д'Арк як жінок, які закохалися у ворога).

Разом із тим у літературознавчих дослідженнях романтизму А. Шамрая відшукуються цікаві словосполучення, які вповні можна долучити до теоретичного арсеналу сучасної літературної компаративістики, як-от «стабілізовані постаті» та «трафаретні ситуації».

Список використаних джерел:

1. Харківська школа романтиків. У 3 т. Том перший / вступні статті, редакція і примітки А. Шамрая. Харків : Державне видавництво, 1930. 280 с.
2. Харківська школа романтиків. У 3 т. Том третій / вступні статті, редакція і примітки А. Шамрая. Харків : Державне видавництво України, 1930. 352 с.